Ježíšovi učedníci na cestě k pokoji mezi národy*

K dokumentu MTK o náboženském násilí

Dominik Opatrný

Rostoucí cena míru ve světě vyvolává konflikty mezi státníky. Předloni si vybojoval Nobelovu cenu míru tolik kritizovaný Brusel. Letos je na totéž ocenění navržen Vladimir Vladimirovič Putin za své angažmá v Sýrii. Mezitím neoznačení ruští vojáci obsazují území sousedního suverénního státu, který se vzdal svých jaderných zbraní výměnou za garance územní celistvosti. Jen Bůh ví, jaký mírotvorce se objeví zítra.

Není divu, že žádné zásluhy za mír nezbyly na Boha. Ale ani žádná očekávání. Naopak, Bohu a náboženstvím se přisuzuje zásadní podíl viny na konfliktech v Severním Irsku, ve Svaté zemi, na Balkáně i jinde. Jako křesťané nemůžeme před těmito obviněními Boha zavírat oči. Žádá si doba novou teodiceu? Nebo novou apologii křesťanství a monoteismu vůbec? Mezinárodní teologická komise ve svém novém dokumentu zvolila jinou cestu, chce podat „vyargumentované svědectví“.

Předložené svědectví je nadepsané „Trojjediný Bůh a pokoj mezi lidmi: Křesťanský monoteismus proti násilí“.¹ Dokument je rozdělený do pěti kapitol.² V prvním kroku analyzuje vztah dnešního člověka k monoteistickým náboženstvím. Potom předkládá biblická a teologická východiska pro překonání násilí. Tím se dostává ke vztahu mezi rozumem a údajně iracionální vírou, živící konflikty ve světě. Konečně v závěru

* Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“.

¹ COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, „Dio Trinità, unità degli uomini: Il monoteismo cristiano contro la violenza,“ dostupné na www.vatican.va, odkaz goo.gl/EPU6QJ [cit. 12. 3. 2014]; český překlad: MTK, *Trojjediný Bůh a pokoj mezi lidmi: Křesťanský monoteismus proti násilí*, přel. C. V. Pospíšil, Olomouc: VUP, 2014.

² Členění dokumentu na kapitoly a podkapitoly sdělí čtenáři možná více než první četba. Přes veškerou snahu překladatele se v textu projevuje obtížná srozumitelnost originálu. Podle italského týdeníku *L'espresso* vděčíme za tento „elegantní a výstižný (...), ač místy nesnadno čitelný“ jazyk milánskému teologovi, spisovateli a hudebníku Pierangelovi Sequerimu (Sandro MAGISTER, „Chiesa sotto processo: La parola alla difesa,“ in <http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1350701> [cit. 12. 3. 2014]).

vztahuje všechna tato témata k fungování lidské společnosti. Následující analýza se omezí pouze na jeden aspekt dokumentu, a sice na to, jak ve své argumentaci užívá poselství Písma svatého.

1. STAROZÁKONNÍ CESTA K ZVĚSTI O UNIVERZÁLNÍ SPÁSE

Každý čtenář Starého zákona musí dříve či později řešit otázku, jak může Bible hlásat tolik násilí. MTK vypočítává nejkřiklavější příklady: potopa světa, zničení Sodomy a Gomory, egyptské rány a utopení faraonova vojska, vyhlazování původních obyvatel Kanaánu, vybíjení válečných zajatců a konečně obětování vlastních dětí. U posledního bodu poněkud nelogicky připomíná Mojžíšův zákaz lidských obětí (Lv 20,1–5) a kritiku této praxe v době královské (2 Král 16,3). To jsou ale právě texty, pod které by se dnešní člověk podepsal. V souvislosti s lidskými oběťmi ho spíš bude trápit osud Jiftáchovy dcery (Sd 11,29–40).³ O ní ovšem nepadne ani slovo. Dokument MTK se nepokouší každý z uvedených textů interpretovat zvlášť. To by ostatně vydalo na celou knihu.⁴ Místo toho nám připomíná dva základní axiomy každého takového výkladu.

Zaprvé, Bible není moderní historiografií. „Využívá forem narativního ‚převyprávění‘, jež jsou volnější, nežli je pro nás dnes obvyklé, aby se tímto způsobem popisovalo zjevení Boží vůle pomocí znamení na rovině historie a záměrů lidu,“ vysvětlují teologové v čl. 27. Jinými slovy, svatopisci se nesnaží jen co nejpřesnějším způsobem popsat minulost. Často sledují jiné cíle. A právě texty obsahující násilí zpravidla zpracovávají minulost velmi tvořivě.⁵ Jejich cílem je antropomorfním způsobem něco vyjádřit o Bohu (např. jak nenávidí hřích) nebo motivovat posluchače

³ Český ekumenický překlad se snaží lidskou oběť zpochybnit v poznámce: „Daný slib je nutno splnit (Nu 30,3); není řečeno, jde-li o lidskou oběť (v Izraeli zakázanou), nebo o úděl doživotního panenství.“ Text ale jasně mluví o dokonané lidské oběti; srov. J. Alberto SOGGIN, *Judges*, Old Testament Library, Philadelphia: Westminster Press, 1981, s. 215–216.

⁴ K tomuto tématu srov. Jan HELLER – Martin PRUDKÝ, *Obtížné oddíly knih Mojžíšových*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. Josef HŘEBÍK, „Žalmové ‚kletby‘ jako modlitba?“, in *Z plnosti Kristovy: Sborník k devadesátinám Oto Mádra*, ed. Eduard Krumpolc, Jolana Poláková a Ctirad Václav Pospíšil, Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 69–78.

⁵ K tomuto jevu dochází, zvláště když byly události písemně zaznamenávány dlouhou dobu poté, co se odehrály. Pisatel pak musel mít zvláštní důvod pro jejich záznam, což opravňuje interpreta hledat v textu nějaký hlubší smysl. Srov. Jerome F. D. CREACH,

(např. aby nedělali kompromisy). Zadruhé, „posvátné násilí“ na stranách Písma svatého je projevem Boží pedagogiky. První kapitoly Genese ukazují, jak si člověk zvolil cestu násilí: Adamovu neposlušnost střídá Kainova bratrovražda a vše vrcholí v Lámechově nezměrné pomstychtivosti. Bůh přijímá lidská omezení, nesnaží se je změnit naráz, ale vede člověka malými krůčky k překonání násilí.⁶

Pro toto tvrzení hledá MTK podporu v Ježíšových slovech o tvrdosti našeho srdce. Ježíšova slova se ale týkají Mojžíšova zákona o rozvodu, ne násilí ve Starém zákoně. Více světla by proto do situace vnesly antiteze horského kázání. V nich Ježíš navazuje na Tóru a překonává její požadavky.⁷ Rozvíjí přikázání lásky k bližnímu v Zákoně svatosti (Mt 5,43–48; srov. Lv 19,18) a očišťuje ho od nebiblického „přílepku“ přikazujícího nenávidět nepřátele.⁸

Uvedené dva axiomy ovšem neřeší všechny potíže při výkladu násilí ve Starém zákoně. Přílišné zdůraznění dějinnosti Boží pedagogiky může svádět k přesvědčení, že novější texty jsou automaticky „lepší“ než ty starší.⁹ To je ale dost problematické tvrzení, už kvůli tomu, že nad vznikem Starého zákona visí stále ještě mnoho otazníků. Horší ale je, že tyto axiomy nevysvětlují, jak na starozákonní „překonaná“ slova můžeme při liturgii odpovídat „Slyšeli jsme slovo Boží.“

Je velická škoda, že MTK na tomto místě nezmiňuje funkci kánonu. Ta je totiž pro práci s obtížnými místy Bible klíčová. Každá věta i se svým doslovným významem je Božím slovem jen jako součást celku Písma svatého. Pro křesťana je vrcholem zjevení Kristus a jeho radostná zvěst.

Violence in Scripture: Interpretation. Resources for the Use of Scripture in the Church, Louisville: Knox Press, 2013, s. 8–9.

⁶ Jan HELLER, *Člověk – pastýř stvoření*, Praha: Pastorační středisko, 2002, s. 21–33.

⁷ Papežská biblická komise proto vztah mezi Starým a Novým zákonem charakterizuje třemi termíny: kontinuita, diskontinuita, přesah. Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*, přel. Josef Hřebík a Jaroslav Brož, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, čl. 64–65.

⁸ Příkazy nenávidět nepřátele se objevují například v qumránských textech. *Řád jednoty* hned na začátku nařizuje „hledat Boha (...) a milovat všechny, které volí, a nenávidět všechny, které zavrhl; (...) milovat všechny syny světla, a každého podle jeho losu v radě Boží a nenávidět všechny syny tmy, každého podle viny jeho při odplatě Boží.“ 1QS I,1–11 in ed. Stanislav SEGERT – Robert ŘEHÁK – Šárka BAŽANTOVÁ, *Rukopisy od Mrtvého moře*, Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 283.

⁹ Tak je možné upřednostňovat první zprávu o stvoření v Gn 1,1–2,3 jako lepší než antropomorfní popis druhé zprávy v Gn 2,4–9. Použité výrazové prostředky ale nemožno znehodnotit poselství textu.

Proto také musí být Kristus kritériem, podle něhož vztahujeme jednotlivé biblické texty k vlastnímu životu.

To neznamená, že by se z textu odstranilo veškeré pohoršení, jako se o to snaží alegorický výklad. Moderní kritický člověk je odsouzen, aby s tímto pohoršením žil. Kánon ale zasazuje každé problémové místo do celku a tím jej činí smysluplným. Například násilné rozvádění smíšených manželství po návratu z exilu (Ezd 10) budí u dnešního člověka pohoršení. Biblický autor tu prosazuje rozbití fungujících rodin. Ezdrášovo tvrdé jednání je ale v rozporu s Ježíšovou interpretací přikázání lásky k bližnímu, která má u křesťanů překonávat národní hranice (viz podobenství o milosrdném Samařanu v Lk 10,25–37). Proto se ani apoštol Pavel (1 Kor 7,13) ani církevní tradice nesnažili smíšených manželství zbavit.¹⁰ Znamená to, že nebrali Ezdráše vážně? To jistě ne. Tento příběh se ale nemohl stát součástí křesťanské bible kvůli potírání exogamie, to by odporovalo Ježíšovu učení. Důvod musel být v Ezdrášově odporu vůči modloslužbě a synkretismu. A to je bezesporu poselství aktuální i v dnešní společnosti.

Právě díky celku kánonu vystupuje ze stránek Starého zákona jasná linie Božího působení, kterou si MTK volí za základ svého svědectví: Bůh se nejprve zjevil úzké skupině lidí, nabídl jim smlouvu, a tak s nimi navázal důvěrný vztah. Potom postupně otevíral tento vztah celému lidstvu, což se plně projevilo u Deuteroizaiáše.¹¹ V jeho spisech nacházíme vizi spásy pro všechny (Iz 45,22–25). Na tuto myšlenku budou moci navázat novozákonní autoři, stejně jako na jeho popis spravedlivého Hospodinova služebníka, jehož osud se stane předobrazem Ježíšova utrpení.¹²

2. PŘEKONÁNÍ ODPLATY V NOVÉM ZÁKONĚ

„Věřící křesťan (...) vstupuje do tajemství Kristova těla, v němž se nepřátelství mezi lidmi potírá a je překonáno prostřednictvím sebeobě-

¹⁰ Srov. Dominik OPATRŇÝ, „Ježíšovy výroky proti rozvodu jako podnět pro současnou diskusi v katolické církvi,“ *Studia theologica* 15, č. 2 (2013): 121–137.

¹¹ Ten je v dokumentu připomenut na více místech, jistě i proto, že se na něj zaměřuje Peter Damian Akponunu, jediný biblista v přípravné subkomisi.

¹² Srov. Gabriela IVANA VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva: Výklad „písní o služebníkovi“ z knihy Izaiáš a jejich poselství o smlouvě*, Olomouc: VUP, 2009, s. 232–240.

tování (čl. 38).“ Těmito slovy MTK popisuje odpověď Nového zákona na každé násilí. Ježíš Kristus totiž dobrovolně přijal nespravedlivou smrt, a tím přemohl sám na sobě zákon odplaty. Jeho čin má navíc univerzální dosah, protože spojuje lidi ze všech národů v jeden Boží lid (čl. 37). Už nejsme my a oni, nepřátelství mezi národy ztrácí půdu pod nohama. Místo pomsty nastupuje zákon lásky. Láska ale nesmí být popřením spravedlnosti (čl. 33). MTK velice prozíravě varuje před takovým zavíráním očí nad bezprávím, protože by to znamenalo „opuštění druhého, jenž je vystaven nespravedlnosti“ (čl. 33).¹³

Trvání na spravedlnosti a pravdě s sebou nese nebezpečí konfliktu. Autoři dokumentu se ale zdráhají připustit, že by součástí tohoto konfliktu mohlo být i násilí. Zdá se ovšem, že Ježíš to zcela nevyklučoval ani ve svém učení, ani ve svých činech. Například vyčištění chrámu můžeme stěží zbavit nálepky náboženského násilí. Přesto MTK mluví jen o „Ježíšově horlivosti“, na niž odkazuje jeho „symbolický skutek“ (čl. 31). To vše, aniž by tento skutek, zaznamenaný ve všech čtyřech evangeliích, vůbec jmenovala.

Ježíš vyvolával svým učením ostré reakce a pokoj neslibil ani svým následovníkům:

Oheň jsem přišel uvrhnout na zemi, a jak si přeji, aby se už vzňal! Křtem mám být pokřtěn, a jak je mi úzko, dokud se nedokoná! Myslíte, že jsem přišel dát zemi pokoj? Ne, pravím vám, ale rozdělení! Neboť od této chvíle bude rozděleno v jednom domě pět lidí: tři proti dvěma a dva proti třem; budou rozděleni otec proti synu a syn proti otci, matka proti dceři a dcera proti matce, tchyně proti snaze a snacha proti tchyni (Lk 12,49–53).

V dokumentu věnovaném násilí není po tomto proroctví ani stopy. Vnucuje se proto otázka: Necenzuruje komise evangelium, když se vůbec nevyrovnává s těmito Ježíšovými slovy?

¹³ Nicméně má-li spravedlnost vést k obnovení vztahu, a ne jen k pomstě, je někdy nezbytné ustoupit ze svých práv. Jihoafrický anglikánský arcibiskup Desmond Tutu ve svých vzpomínkách na práci Komise pro pravdu a smíření popisuje, jak obnova jeho vlasti byla možná jen díky tomu, že se oběti zřekly potrestání viníků i plné retribuce. Srov. Desmond TUTU, „What about Justice?“, in *No Future Without Forgiveness*, New York: Doubleday, 1999, s. 47–66. V tomto smyslu je možné interpretovat Ježíšova slova o moci odpustit či zadržet hříchy jako výzvu k jejich odpuštění, protože jinak odpuštěny být nemohou (srov. Margaret FARLEY, „Forgiveness in the Service of Justice“, přednáška na Yale University Divinity School 18. 10. 2012).

O několik stránek dál vyjadřuje dokument naději, že dnes nastal *kairos*, příležitost očistit náboženství od násilí. Je ale potřeba dodat, že prorocká předpověď absolutního míru (např. Zj 21,4) se vztahuje až k *eschatonu*, který již přichází, ale ještě nenastal.

Zdá se proto, že existence křesťanství i ostatních monoteistických náboženství ze své podstaty vyvolávala, vyvolává a bude vyvolávat konflikty. Stejně jako existence států, instituce manželství nebo čehokoliv, na čem lidem záleží. Manželé ale hádky do jisté míry potřebují a nikdo rozumný nebude chtít rušit státy kvůli tomu, že spolu vedou války.

Ježíš nás neučil netečnosti, ale vědomí, že i člověk, s nímž se hádám, je můj bratr. Podobně jako otroctví, i násilí se nezbavíme ze dne na den jeho zákazem, ale trpělivým budováním vztahů v Kristově duchu.¹⁴ Je proto sotva pochopitelné, jak mohla MTK nezmínit zásadní Ježíšovo podobenství překonávající sektářské rozdělení, totiž podobenství o milosrdném Samařanu (Lk 10,25–37). Hlavním tématem tohoto příběhu totiž není charitativní láska, ale náboženský konflikt Židů a Samařanů. Ježíš ve své odpovědi mění otázku „Kdo patří mezi nás?“ na reflexi „Nedělám sám ze sebe outsidera?“

3. ZÁVĚR

Jak už bylo řečeno, autoři dokumentu v předmluvě prohlašují, že se nechtějí pouštět do apologetické konfrontace, ale že miní vyargumentované svědectví. Svědčí o Hospodinu, který si vyvolil hrstku lidí, dal se jim poznat a postupně je učil chápat, že jeho nabídka spásy platí pro všechny národy. Svědčí o Ježíši Kristu, který svou dobrovolnou smrtí přemohl zákon odplaty a ze všech národů vytvořil nový Boží lid, aniž by tím zpochybňoval pravdu nebo spravedlnost.

Zároveň autoři dokumentu přiznávají, že jejich dílo nemůže být vyčerpávající. Ve svém článku jsem upozornil na to, že jen velmi zevrubně řeší násilí ve Starém zákoně a téměř důsledně se vyhýbají všem Ježíšovým slovům a činům, které odporují náboženskému pacifismu. Ani

¹⁴ Srov. Ladislav TICHÝ, *Úvod do Nového zákona*, Svitavy: Trinitas, 2003, s. 203: „Masivní postup v tomto směru by znamenal otřesení struktury tehdejší společnosti a tehdejšího života. Otroctví sice trvalo a přežívalo i v křesťanské společnosti ještě celá staletí, ale už v postoji sv. Pavla můžeme najít vnitřní předpoklady pro překonání a potom i zrušení otroctví (srov. i 1 Kor 9,21n.).“

můj výčet není úplný, kritici křesťanství mohou připomenout podivnou smrt Ananiáše a Safiry (Sk 5), ostré výroky Janova evangelia proti Židům a jejich zoufalé důsledky v dějinách nebo prostě to, jak se evropské křesťanské národy chovaly k obyvatelům jiných kontinentů, kteří vyznávali polyteistická a animistická náboženství. Ničemu z toho se ale komise nevěnuje, a tak riskuje kritiku, že prezentuje křesťanství eklekticky a že si monoteismus přikrášluje.

Až čas ukáže, jaký ohlas dokument vyvolá. Nakonec ale nejúčinnějším svědectvím zůstane život každého křesťana, který usiluje ve svém okolí o smíření, přitom hájí pravdu a nezoufá si, když nevidí cíl svého snažení.

**Jesus' Disciples on the Road Towards Peace Among Nations
On the ITC's Document About Religious Violence**

Key words: International Theological Commission; Violence; Religion; Bible

Abstract: The article deals with the newest document of the International Theological Commission "God the Trinity and the Unity of Humanity. Christian Monotheism and its Opposition to Violence". Concretely, its use of the Bible is analyzed. The document focuses, on the one hand, on the most important biblical message: God initially offers salvation to Israel, and consequently to the whole of humankind; he overcomes the law of revenge through the cross of Jesus Christ and does so without compromising truth and justice. It discusses, on the other hand, the violence in the Old Testament too superficially and completely neglects all controversial pericopes of the New Testament (e.g. the cleansing of the Temple, the prophecy about bringing fire to the earth). If the International Theological Commission does not deal with these issues, it risks a criticism of being too eclectic and presenting Christianity in an embellished, but unreal way.

Dominik Opatrný, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc